

ponovno naglašava ono što je već rekao u prvome: Crkva odlučuje o autentičnosti biblijskih knjiga kao i o načinu na koji ih treba tumačiti. Crkva to može jer u njoj djeluje Duh Sveti koji je pravi autor Svetoga pisma.

Iz svega proizlazi da je Ivan Stojković po ovoj svojoj knjizi *Konkordancija nepromjenjivih dijelova Biblije. Šesnaest biblijskih hermeneutskih postavki* postao pretečom suvremene biblijske hermeneutike i uopće pretečom koji je upozorio na važnost shvaćanja i tumačenja Svetoga pisma. Mogli bismo reći čak i više: Ukoliko je danas hermeneutika jedna od osnovnih filozofskih grana, a jest, onda možemo reći da je i u tom smislu Stojković blizak duhu ovoga vremena. Svojim nastojanjem za zbližavanjem Katoličke i Istočnih crkava Stojković je također preteča ekumenizma kakvog ga je najavio i započeo Drugi vatikanski sabor. Za svoje vrijeme Stojković je bio nedvojbeno u mnogostrukom pogledu čovjek vizije koja se nažalost slomila na krutoj realnosti onih koje vizija ne zanima ili je ne razumiju. Ipak ta vizija nije nestala sa Stojkovićevom smrću nego je nastavila živjeti i našla je potvrdu u suvremenoj afirmaciji hermeneutike u biblijskim znanostima i u filozofiji, kao i u oživljavanju dijaloga i ekumenizma na Drugom vaticanskom saboru.

Na kraju treba reći da djelo zasluži pohvalu zbog nekoliko već gore spomenutih razloga. Na njegovu projektu radili su povjesnik i bibličar i na taj način pokazali kako može biti plodna suradnja među različitim strukama. Našoj kulturnoj i teološko-crkvenoj javnosti omogućen je uvid u život i važno djelo jednoga našega sunarodnjaka koji je tadašnjoj europskoj javnosti postao poznat po svojim ekumenskim stavovima i po svojim znanstvenim nastojanjima. Ukoliko je »sjećanje«, »memoria« osnovni hermeneutski princip za shva-

ćanje biblijskoga Boga i njegova djelovanja u povijesti kao i za shvaćanje vremena u njegovu eshatološko-apokaliptičkom obilježju – kako to ističe poznati katolički teolog Johann Baptist Metz – onda je i ovo »sjećanje« na Ivana Stojkovića i njegovu hermeneutiku važan prinos ne samo za nacionalnu kulturu, nego i znatno šire.

Božo Lujčić

Nasilje nad ženama.

Teološko-pastoralni izazov, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2006., 296 str.

Zbornik radova *Nasilje nad ženama. Teološko-pastoralni izazov*, u izdanju Franjevačkoga instituta za kulturu mira iz Splita, kao 7. knjiga u nizu »Biblioteke« *CROPAX*, kako već sam naslov kaže, donosi rezultate istraživanja jednog od najintrigantnijih i istodobno najpodmuklijih i najzamršenijih fenomena ljudske povijesti, pa tako i današnjice – nasilja nad ženama. Podnaslov Zbornika otkriva polazište ovih istraživanja. Ono je uglavnom teološko. Nasilje nad ženama u Zborniku se promatra kao izazov. Dakako, u smislu pastoralnog izazova. Ta činjenica uvjetuje spoznaju da Crkva, u čijem izvornom poslanju je upisano specifično pastoralno djelovanje, tek treba širom otvoriti oči pred osobnim, društvenim i strukturalnim zlom nasilja nad ženama posebno i obiteljskoga nasilja općenito.

U Zborniku iz jednoga u drugi doprinos vrcaju osude nasilja nad ženama, pljušte kritike i zabrinutosti radi nasilja nad ženama, a ništa manje autori ne nastoje istražiti uzroke nasilja i ponuditi prikladna rješenja. Sve se to odvija u svjetlu konkretnoga polazišta individualnoga autora/ice. U

uvodniku Šimun Bilokapić nastoji ukazati na neke povijesno-epistemološke aspekte problema nasilja nad ženama u društvenom kontekstu (str. 9–15), odakle saznajemo, sintetički govoreći, da pitanju o nasilju valja pristupiti temeljitije, kompleksnije, razboritije, jer se u protivnom izlaže opasnosti jednostrane banalizacije ili banalne jednostranosti. Sadržajni dio Zbornika otvara dugačka studija Rebeke Anić iz Splita »Nasilje nad ženama u obitelji – teološko-pastoralni vid« (str. 17–97), koja u prvom i većinskom dijelu donosi rezultate jednog ograničenog ali indikativnog empirijskog istraživanja o nasilju nad ženama. To se istraživanje oslanja na rezultate autoričine ankete provedene s djelatnicama/volonterkama crkvenih i nevladinih udruga za pomoć žrtvama obiteljskoga nasilja i sa samim žrtvama obiteljskoga nasilja (str. 18–74). Odatle saznajemo: nasilje nad ženama u obitelji je činjenica. U drugom dijelu Anić podastire analize obiteljskoga nasilja u svjetlu teološko-pastoralnih zaslada koje bi tek trebalo pretočiti u pastoralnu praksu (str. 74–79). Odatle saznajemo što bi sve trebalo poduzeti i učiniti na teološkom i edukativnom planu da bi pastoralna praksa postala senzibilnija na izazove obiteljskoga nasilja. Anić u trećem dijelu rasvjetljava problem nasilja u obitelji pod rodnim vidom (str. 79–94). Odatle saznajemo više o vrstama i oblicima nasilja u obitelji te o strukturama i mehanizmima koji potiču, olakšavaju ili čak omogućavaju nasilje. Pritom nije zaobideno ni pitanje nasilja žena nad muškarcima (str. 92–94). To je ujedno jedino mjesto u Zborniku na kojemu se tretira, makar kratko i usputno, problem nasilja nad muškarcima. Nakon ove opsežne analitičke studije slijedi još jedna dugačka studija Marinka Vidovića iz Splita koja je posvećena prikazu »Nasilja nad ženom u Bibliji« (str. 98–160). Vidovićev prikaz nasilja nad ženom u Svetome pi-

smu nastrojen je znanstveno-kritički tako da se čitatelj može upoznati sa svim grozotama i oblicima nasilja nad ženom u Starome zavjetu (str. 109–136). Pritom je, dakaiko, od presudne važnosti razlikovanje između objave spasenja i njezine društveno-kulturološke uvjetovanosti. Utoliko se Biblija otkriva u svoj svojoj iskrenosti pred nasiljem nad ženom, jer takvo nasilje opisuje iskrenim jezikom, dakle bez uvijanja, okolišanja i uljepšavanja. Imajući na umu biblijski patrijarhalni govor o ženi, koji se bez zadržke pojavljuje zajedno s otkrivanjem Božjega spasa, može se reći da je taj govor o takvom statusu žene ujedno samokritika nasilja nad ženom. To posebice dolazi do izražaja u Vidovićevoj analizi dvaju izvještaja, tj. jahvističkog i svećeničkog, o stvaranju čovjeka (str. 135–142) odakle bez ikakve sumnje izlazi na vidjelo jednakovrijednost muškarca i žene te isto ljudsko dostojanstvo. U svjetlu temeljne istine o stvaranju čovjeka kao muškarca i žene osuđen je svaki oblik nasilja nad ženom, a razobličena je i zloća podređivanja žene muškarcu. I jedno i drugo protivi se prvotnome Božjem naumu. U nastavku svoje studije Vidović donosi analize poimanja uloge i položaja žene u Novome zavjetu (str. 149–159), s posebnim naglaskom na pavlovske spise, budući da je sv. Pavao često sumnjičen s naslova ženomrzca. Vidović smatra da je sv. Pavao ostao uvjetovan onodobnim društvenim i kulturnim pogledima na ženu, no jednako tako je neosporno da je po pitanju vrednovanja statusa žene napravio revolucionarne proboje u pogledu priznavanja vrijednosti i ljudskoga dostojanstva žene.

Anićina i Vidovićeva studija zauzimaju gotovo polovicu ovog Zbornika. U drugoj polovici Zbornika doneseno je još šest doprinosa, od kojih je prvi rad Josipa Šalkovića iz Zagreba, u kojemu autor predstavlja i analizira »Odredbe kanon-

skoga prava o zaštiti od nasilja u obitelji« (str. 161–190), a što podrazumijeva isključivo ženidbeno pravo, tj. kanonske odredbe o pripremi za ženidbu, o sklapanju ženidbe, ali i o nevaljanosti ženidbe zbog prisile i straha. Iz svega saznajemo da crkveni zakonodavac reguliranje zaštite od nasilja u obitelji prepušta civilnom zakonodavcu, tako da u Zakoniku nema posebnog poglavlja ili naslova o nasilju u obitelji. Šalković, ipak, ističe da je čitavo kanonsko-pravno uređenje ženidbe i obitelji usmjereno na zaštitu braka i obitelji od nasilja. Ivica Raguž iz Đakova u svom radu donosi »Neka teološka razmišljanja o nasilju« (str. 210–230) u kojima pojašnjava razliku između opravdanoga i neopravdanoga nasilja u svjetlu kršćanskoga trijeznog poimanja zbilje koje on naziva »kršćanskim antiideološkim realizmom« (str. 216). Raguž, naime, u duhu K. Rahnerovih analiza, ističe da »naspram ideologija apsolutnoga pacifizma kršćanin trijezno uviđa da će nasilje uvijek činiti realnost čovjekova života« (str. 216). Ta neiskorjenjivost nasilja iz ljudske povijesti nije razlog za opravdavanje nasilja, pogotovo ne nasilja nad ženama, nego je samo priznavanje realnoga stanja stvari koje ne zatvara oči pred nasiljem, već ga pokušava sagledati u svjetlu sredstva ostvarivanja mira, kada tako diktiraju neumoljive okolnosti. Sve to, dakako, ni za trunku ne umanjuje kršćansku osudu muškoga nasilja nad ženama, nego upravo suprotno, potencira opravdanu borbu protiv takvoga nasilja (str. 201–208). Raguž u svome radu ne propušta ukazati, a na tragu promišljanja Hannah Arendt, na moć kao glavnu pokretačku snagu nasilja, bilo da je riječ o želji za moći ili gubitku osvojene moći (str. 192–194). U svom drugom doprinosu u ovom Zborniku Rebeka Anić raspravlja o »Nasilju u obitelji« kao »– teološko-pastoralnom izazovu Crkvi u Hrvatskoj« (str. 210–226). Glavna misao

ovog doprinosa sadržana je u zaključku da tema nasilja u obitelji, osim sporadičnih nabiranja obiteljskih problema, nije još zaživjela u stručnoj teološkoj literaturi o obitelji. Iako postoji velika zauzetost Crkve za obitelj, kao i značajna teološka zauzetost za obiteljske teme, ipak tematiziranje nasilja u obitelji, kao i konkretno suočavanje s izazovima nasilja u obitelji ostaju na dalekoj periferiji. Posljednjih godina se stvari ipak malo mijenjaju nabolje, o čemu svjedoče crkvene ustanove za obiteljsko savjetovanje u sklopu kojih, točnije u sklopu njih dva, se može dobiti i pomoć za žrtve obiteljskoga nasilja. Anić zaključuje da je nasilje u obiteljima činjenica, da pred njim ne bi trebalo zatvarati oči te da bi ga stoga trebalo uvrstiti među prvorazredne pastoralne izazove, dakako, suočavajući se s cijelim kompleksom obiteljskoga nasilja. Renato Matić, sociolog iz Zagreba, u svom doprinosu raspravlja o »Legitimaciji nasilja u temeljima suvremenog društva« (str. 227–243). Drugim riječima, Matić nastoji raskrinkati društvene strukture i odnose koji podržavaju nasilje, a ono se održava ponajprije zbog pomanjkanja kulture nenasilja i slabo prisutne ideje mirotvorstva, kao nosivih vrijednosnih elemenata protiv prakse nasilja u društvu. »Socijalnim spretnostima protiv nasilja u obitelji« naslov je doprinosa Vlatka Badurine iz Zagreba (str. 244–256) u kojemu autor pokušava iznijeti uvjete i mogućnosti djelovanja protiv obiteljskoga nasilja od strane crkvenih djelatnika. Badurina stavlja snažan naglasak na empatiju, bezuvjetno prihvaćanje i autentičnost (str. 249–254), kao glavne uvjete za uspješno pomaganje osobama žrtvama obiteljskoga nasilja i za ublažavanje posljedica obiteljskoga nasilja. Posljednji doprinos u Zborniku napisao je Josip Grbac iz Rijeke pod naslovom »Etičnost i pristup ženi i problem nasilja u obitelji« (str. 257–262). Grbac najprije konstatira da tema na-

silja nad ženama izmiče iz traktata moralne teologije, a potom analizira neke etičke aspekte nasilja nad ženama unutar kojih prevladava jednodušna etička osuda svakog nasilja, jer je nasilje grijeh u istinskom smislu riječi (str. 259).

Post scriptum. U vražjem vrtlogu zla potrebno je danas izoštriti dioptriju prema nasilju nad ženama u obitelji, jer Crkva obitelj otvoreno naziva »kućnom Crkvom« (LG, br. 11), pa ako postoji sveza između prirodne obitelji i sakramentalne obitelji, onda ta sveza ne može jednostranom voljom isključiti i zlo, upravo zlo obiteljskoga nasilja, a da na taj način ne podcijeni moć zla u svijetu s obzirom na prisutnost dobra, a istodobno da ne precijeni moć dobra u svijetu s obzirom na prisutnost zla, jer prema nauku Drugoga vatikanskog sabora, »čovjeka muči podijeljenost u njemu samom, a odatle se rađaju tako brojni i toliki razdori također u društvu«. Jer, »u samome se čovjeku sukobljavaju mnogi elementi« (GS, br. 10). Štoviše, »čovjek je u samom sebi podijeljen. Zbog toga sav život ljudi, i pojedinaca i skupina, pruža sliku borbe, i to dramatične, između dobra i zla, između svjetla i tame« (GS, br. 13). Ljudski je život, pored svih velikih znanstvenih i tehnoloških postignuća, pored rafiniranoga kritičkog osvješćivanja prošlosti i sadašnjosti, pored istančane svijesti i osjetljivosti za ljudska prava i slobode, i nadalje svezan okovima zla, štoviše, samoga sebe otkriva zarobljenim u osobnim, društvenim i strukturalnim oblicima zla. A zlo rađa nasiljem. A nasilje rađa razdorima. A razdori rađaju raznovrsnim oblicima ubojstava. A ubojstva rađaju rasapom autentičnoga čovjества, poželjnih međuljudskih odnosa i samoga društva u cjelini. Pastoralni pristup nasilju u obitelji nipošto ne smije previdjeti i činjenicu nasilja nad djecom i nasilja nad starijim osobama, tako da već ta »statistička činjenica« zahtijeva us-

postavu jednog specifičnog i sustavnog »pastorala nasilja«, a čija svrha se ni podrazno ne bi smjela sastojati, kao što je to nažalost često bio slučaj do sada, u prikri vanju, zataškavanju, potiskivanju, a nerijetko i u prešutnom odobravanju nasilja kroz jednostrano i neprosvijeceno pozivanje na »strpljivo podnošenje radi Krista«, nego bi se trebala sastojati u raskrinkavanju osobnih, društvenih i strukturalnih, uključujući i crkvene mehanizme nasilja, bilo da je riječ o mehanizmima oslonjenim na kompleks tradicionalizma, bilo da je riječ o mehanizmima oslonjenima na kompleks modernizma, bez razlike. Jer, sasvim je svejedno koji mehanizmi stoje u temeljima nasilja, budući da iz strogo teološke i, posljedično, iz primijenjene pastoralne perspektive nasilje uvijek označava zlo na djelu koje, kao takvo, zaslužuje jednodušnu osudu i beskompromisno odbacivanje. Sabor doduše upozorava da »štoviše, čovjek otkriva da je nesposoban da sam od sebe uspješno suzbija nasrtaje zla, tako se svatko osjeća okovan verigama« (GS, br. 13), pa se s pravom postavlja pitanje o uvjetima, mogućnostima i načinima suzbijanja, iskorjenjivanja i sprječavanja nasilja nad ženama, djecom i starcima u društvu koje se u očima teologa danas otkriva sekularizirano, tj. oslobođeno od neposrednih utjecaja religije, i nadasve kršćanske vjere, koju Sabor s pravom smatra istinskom nositeljicom čovjekovog oslobođenja od zla i nasilja? Umjesto da gajimo navični stav, valja uzgojiti razboriti i mudri stav po kojemu velika većina današnjih boraca protiv nasilja nad ženama u društvu i obitelji gleda upravo u religiji jedan od patogenih uzroka podčinjavanja, omalovažavanja i iskorištavanja žena. Na to treba odgovoriti: to je religija. I zaista, religija sve i da hoće ne može pobjeći od takve povijesne odgovornosti. No, kršćanski teolog ne može olako nasjesti na takvo jednostra-

no poimanje religije, budući da njegovo polazište zauzima vjera, a vjera, upravo kršćanska vjera nosi u sebi neviđenu snagu kritike svakoga zla i s njim povezanoga nasilja, bilo osobnoga, društvenoga ili strukturalnoga nasilja nad ljudskim bićima. Izlaz iz današnje kontradiktorne situacije, naime iz često jednostranog optuživanja religije, upravo u našem civilizacijskom kontekstu kršćanstva za stvaranje i održavanje mehanizama nasilja, teolog pronalazi u vjeri, tj. u povratku onom izvornom i autentičnom daru Božjemu u Isusu Kristu po Duhu Svetome, u kojemu se nasilje ne otkriva samo kao zlo, nego se kudikamo više otkriva kao pobijedeno zlo. Pobjeda zla je izvojevana na križu, tako da se križ Kristov u svjetlu kršćanske vjere kao nezasluzenoga dara istodobno, ali samo na izgled otkriva i kao poraz. Naime, nasilje ovoga svijeta pobijedeno je nasiljem ovoga svijeta, ali ne na način, kako to obično biva među ljudima, vraćanjem nasilja na nasilje, nego neograničenim podnošenjem nasilja ovoga svijeta da bi se njegova patogenost, njegova zloćudnost, njegovo đavolsko podrijetlo, njegova nehumanost i njegova razarajuća snaga razotkrili, rasrinkali, osudili i oljuštili od svake primisli na eventualno opravdanje, ma u ime kojih razloga. Raspeti Bog je razapet od ljudskoga nasilja. Neograničeno dobro je na izgled poraženo od ograničenoga zla, da bi na vidjelo izišla ne samo istinska zloćudnost zla i ljudskoga nasilja, nego da bi na vidjelo izišli i porazi zla i nasilja. Kršćansko poimanje nasilja u svijetu, dakako u svim njegovim oblicima i pojavnostima, polazi od pretpostavke da je ono pobijedeno, da je zlo poraženo. Pa ipak, trajna prisutnost zla i nasilja u svijetu ne smije kršćane zvesti na stranputicu pasivnog podnošenja zla i nasilja, jer takvo držanje je naivno, budući da u svim vremenima, u svim situacijama i okolnostima, u svim re-

žimima i društvenim poredcima, kršćanin treba pred svijetom davati svjedočanstvo pobjede nad zlom i nasiljem. To svjedočanstvo se najprije sastoji u osobnom odricanju od svakoga zla i nasilja, a potom u radikalnoj kritici svakog zla i svakog oblika nasilja u sebi, u društvu, u strukturama i institucijama. Kršćanska vjera je osobna i, posljedično, ona se uvijek najprije obraća pojedincu, kreće od pojedinca, hodi zajedno s pojedincem i završava s pojedincem. Riječ je o osobnom odnosu Boga i čovjeka, dakako Boga koji je u svome Sinu Isusu Kristu donio svijetu spasenje i otkupljenje od zla i nasilja, i ljudske osobe koja je bila potrebna tog spasenja i otkupljenja. Posrijedi, dakle, nije odnos nikakvog discipliniranja, podčinjavanja, porobljavanja, iskorištavanja i omalovažavanja sićušnoga čovjeka od strane svemogućega Boga, nego je posrijedi odnos zasnovan na istinskom povijesnom susretu osobnoga Boga i ljudske osobe. Taj se susret događa u povijesti, pa je on za čovjeka povijesno uvjetovan, tj. nosi u sebi elemente društva, kulture, mentaliteta, običaja, itd. Kako bilo, na pozadini objave kažemo da Bog više nije nepoznati, daleki i strašni Bog, nego je poznati, bliski i milosrdni Bog. Isto tako, čovjek prestaje biti puki ratnik, grešnik i smrtnik, a postaje mirotvorac, zahvaćen milošću i zaognut nadom u uskrsnuće. Tamo gdje čovjek smatra da mu ne treba takvo spasenje i otkupljenje, a upravo se to čini da je slučaj unutar dominantne svijesti u suvremenoj znanstveno-tehničkoj civilizaciji, dakle u civilizaciji koja se pošto-pošto želi potvrđivati bez Boga, dakle tamo bi čovjek umjesto neograničenih denuncijacija zla i nasilja, kao i popratnog prozivanja svih i svakoga za zlo i nasilje, trebao ponuditi uvjerljivu alternativu za tumačenje i razumijevanje podrijetla zla i nasilja u svijetu, kao i uvjerljivu alternativu za konačnu pobjedu nad zlom i nasiljem u svijetu.

tu. U protivnom se ne ide dalje od bavljenja posljedicama, a posljedice su svakodnevno sve razornije, podmuklije i ubitačnije, rađajući nasilje na nasilje, stvarajući sve sofisticiranije oblike nasilja, pa čak i prigodne konformističke teorije koje pokušavaju opravdati nasilje velikih nad mlima, bogatih nad siromašnima, moćnih nad nemoćnima, razvijenih nad nerazvijenima, zaštićenih nad nezaštićenima, muškaraca nad ženama, odraslih nad djecom, zdravih nad bolesnima, mladih nad starijima, zaposlenih nad nezaposlenima, uglednih nad neuglednima, rođenih nad nerodećima, sitih nad gladnima, i tako redom. Dakle, gdje leži uzrok nasilju općenito? Gdje leži uzrok nasilju nad ženama, nad djecom, nad starcima posebno? Na koji način konačno ukloniti i suzbiti uzrok nasilju? Uvjerenja smo da sekularni odgovori na ova pitanja ostaju nedorečeni, ako zaobiđu snagu transcendentne vjere, jer u tom zaobilazanju leži opasnost da i sami podlegnu logici zla nasilja. Svaka borba protiv nasilja koja uistinu želi konačno istrijebiti i iskorijeniti nasilje iz društva otkrit će na kraju svoje nasilno lice. Jer, nasilje kao društvena pojava, štoviše, nasilje kao obiteljska pojava neraskidivo je povezana s osobnim nasiljem, u smislu intimnih nasilnih struktura u ljudskoj osobi i, posljedično, u smislu skrivenih a djelatnih mehanizama nasilničkog ponašanja ljudske osobe, kao subjekta nasilja. Prema tome, iskorjenjivanje nasilja iz društva i obitelji bitno podrazumijeva »iskorjenjivanje« nasilnih struktura iz ljudske osobe, a što je već po sebi jedna nasilnička aktivnost, budući da je ljudska osoba svrha u sebi koja zahtijeva apsolutnu zaštitu i poštovanje. Ljudsko dostojanstvo se tako otkriva također u svojoj ambivalentnosti. U ime zaštite ljudskoga dostojanstva valja iskorjenjivati nasilje. U ime iskorjenjivanja nasilja neminovno se vrijeđa ljudsko dostojanstvo. Zatvorena

antropološka perspektiva ne može ponuditi konačno rješenje na problem nasilja, nego samo provizorno rješenje kroz prokazivanje i denunciranje nasilja i njegovih oblika, kroz političku, pravnu i socijalnu borbu protiv nasilja i njegovih oblika, kroz zahtjeve za zaštitu podnositelja nasilja i za kažnjavanje počinitelja nasilja. Nasuprot zatvorenoj antropološkoj perspektivi koja je osuđena na *circulus vitiosus*, tj. na vrćenje u krugu s nasiljem kao antropološkom činjenicom, teolog ukazuje na otvorenu antropološku perspektivu koja omogućava, pomoću transcendentne vjere, iskakanje iz začaranoga kruga ovosvjetskoga nasilja i uskakanje u Božji plan otkupljenja svijeta i čovječanstva od zla i nasilja. Iako teolog polazi od dogotovljene univerzalne perspektive otkupljenja, ipak je svjestan da ona mora dodirnuti svakog pojedinog člana ljudske zajednice osobno, a to se događa samo posredstvom transcendentne vjere, tj. milosnog susreta s Bogom živim u Isusu Kristu po Duhu Svetome. U tom eminentnom susretu među osobama, pojedinac istodobno spoznaje razornost zla i nasilja i učinkovitost milosti otkupljenja od zla i nasilja. Taj susret pretpostavlja osobno obraćenje, *metanoju*, od logike ovoga svijeta na logiku Božjega kraljevstva koje spontano nameće jednu posebnu vrstu osobnog angažmana, osobnog zauzimanja, osobnog promatranja, osobnog razumijevanja, osobnog djelovanja i osobnog ponašanja koji uzajamno oslobađaju od svih unutrašnjih i vanjskih mehanizama nasilja bilo koje vrste i oblika. Riječ je o evanđeoskoj logici nenasilja koja je pregnantno izrečena u Govoru na gori. Evanđeosko nenasilje ne ukida pravo na zakonitu samoobranu, nego upravo suprotno, potvrđuje njezino pravo i na taj način razobličuje zloću nasilja i pred očima svijeta osuđuje svako nasilje, osobito nasilje nad nevinima, slabima, nezaštićenima, margina-

liziranima i odbačenima. Međutim, snagom iste kršćanske vjere teolog mora sa žalošću konstatirati da svako promatranje ljudske povijesti i društva bez nasilja predstavlja čistu utopiju, jednu djetinju iluziju koja se oslanja na buduću povijest u kojoj se želi vidjeti ostvarenje »nečega« poput obećanoga kraljevstva Božjega u svijetu, ali dakako bez Boga. Apsolutna vladavina nenasilja pridržana je samo Bogu, a ona je već započela u osobi Isusa Krista. Upravo Isus Krist, kao žrtva ljudskoga nasilja, usred nasilja poziva svoje učenike na nenasilje, a put i sredstvo ostvarivanja nenasilja ostaju mir i mirotvorstvo. Prema tome, nasilje i nenasilje u povijesti iz teološke perspektive idu skupa. Ali ne nužno, kao nekakva slijepa uvjetovanost, nego slobodno, kao događanje moralne slobode, tj. kao slobodni izbor. Isus Krist nas je za slobodu oslobodio. To znači da nam je on darovao slobodu koja se usred nasilja svjesno odriče toga nasilja i svjesno prihvaća nenasilje kao svrhu istinskoga očovječenja i autentičnoga življenja. Tako se buduće nenasilje kraljevstva Božjega već ovdje može ostvarivati, a po mnogima se uistinu i ostvaruje, kao osobno i društveno nenasilje. Moglo bi se reći da što je više nenasilja lakše upada u oči nasilje, ali i obrnuto, dakle što je više nasilja lakše upada u oči nenasilje. Suvremeno doba je stvorilo takve mehanizme da nam se čini kako je nasilje posvuda prisutno. No, isto tako ne možemo zanijekati činjenicu angažmana tolikih muškaraca i žena oko nenasilja u svim podnebljima i svim sferama ljudske djelatnosti. Opet je na djelu neuklonjiva povijesna ambivalentnost. Tu ambivalentnost može razmrsiti samo Onaj koji je povijest pretvorio u povijest spasenja, tj. u Božji hod s čovjekom kroz povijest koja neumoljivo ide prema svojoj punini, koja je već ostvarena i darovana u Isusu Kristu, našemu miru, istinskome mirotvorcu i učitelju

autentične kulture nenasilja.

Na kraju, u dodatku Zbornika nalazimo jednu »Priručnu bibliografiju o obitelji« na hrvatskome jeziku (str. 265–296), koja je podijeljena u dvije skupine. Prvu skupinu čine dokumenti, knjige i zbornici, kao i doprinosi u njima, a drugu skupinu čine osvrta, studije, članci, recenzije i govori, objavljeni u šest hrvatskih teoloških časopisa (BS, Sv, CuS, OŽ, Diac, RTČ) i jednome službenome biskupijskom vjesniku (VĐSB). Također je vrijedno spomena da su svi doprinosi u Zborniku opremljeni sažetkom na hrvatskom i engleskom jeziku te popisom ključnih riječi, kao i pratećim znanstvenim aparatom što Zborniku daje naročitu znanstvenu vrijednost i utemeljenost.

Općenito govoreći o Zborniku nipošto se ne bi smjela previdjeti činjenica da on predstavlja svojevršno pionirsko djelo unutar hrvatske teološke literature koje se hvata u koštac s izazovima nasilja nad ženama i obiteljskoga nasilja i to dakako na jedan interdisciplinarni način koji temu nasilja problematizira iz biblijske, teološke, filozofske, etičke, pravne, socijalnopsihološke, pravne, društvene i pastoralne perspektive. Jednodušna osuda nasilja općenito i nasilja nad ženama posebno opći je dojam ovoga Zbornika koji ni u jednom času nije poljuljan nikakvim prikrivenim oportunizmom ili prešućenim konformizmom. Nasilje je jednostavno nasilje, tj. grijeh te kao takvo uvijek i svugdje zaslužuje osudu i odbacivanje. U tom smislu valja odati priznanje Franjevačkom institutu za kulturu mira za odvažnost upuštanja u analizu tog bolnog ali činjeničnog fenomena nasilja nad ženama i nasilja u obitelji. Uredniku, priređivaču i piscima doprinosi valja zahvaliti na uloženom trudu i radu. Ovim Zbornikom okrenuta je jedna nova stranica u povijesti hrvatske teološke literature. Ostaje za nadati se da će Zbornik odjeknu-

ti među svim zainteresiranim subjektima u Crkvi i društvu te da će lako pronaći put do šire čitateljske publike.

Tonči Matulić

Dario TOKIĆ, *Govor o opraštanju u Evanđelju po Luki*. Doktorska disertacija, KIZ, Zagreb 2006., 211 str.

Kao što sam podnaslov govori, riječ je o disertaciji koju je autor obranio na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Mentor je bio prof. dr. Ivan Dugandžić, pročelnik Katedre Svetog pisma Novog zavjeta istoga Fakulteta.

Tema disertacije, »Opraštanje u Evanđelju po Luki«, tipična je za *opus Lucanum* kako je vidljivo iz prikaza teme u postojećoj teološkoj literaturi – iako je broj studija prilično neznatan, to pokazuje originalnost potrebe da se upotpuni takva praznina. Budući da je disertacija pisana na hrvatskom ona je neizmjerljivo velik doprinos našoj teološkoj misli, no to joj umanjuje odjek u svijetu koji ona sigurno zaslužuje (postoji doduše vrlo kratak sažetak na engleskom).

Autor stvara u 1. poglavlju disertacije *status quaestionis* na temelju pregleda postojeće literature na temu »opraštanja« i pritom polazi od biblijskih rječnika, enciklopedija, teologija (novozavjetnih i onih koje se samo tiču Lukinog djela), monografija i članaka.

Drugo se poglavlje bavi terminologijom opraštanja kod Luke. Termine grupira oko subjekta opraštanja (Bog, Isus, Isusovi učenici), samog čina opraštanja (ἀφίημι ἄφεσις ἀπολύω χαρίζομαι), materije opraštanja (griješ, dug, hula) i primatelja opraštanja (narod, čovjek koji je uzet, carinik, grešnik, žena, svi koji nam duguju, brat, zločinac).

U središnja tri poglavlja autor analitički pristupa tekstovima koji govore o opraštanju na izravan (pogl. 3), neizravan (pogl. 4) i metaforički (pogl. 5) način.

O opraštanju se govori izravno u Lukinom evanđelju i to kao navještanju (1,77; 3,3; 24,47), kao onom koje se ostvaruje u Isusu Kristu (5,17-26; 7,36-50; 23,34), kao zadatku koji stoji pred Isusovim učenicima (6,37c; 11,4a; 17,3-4) i u kontekstu govora o neoprostivom grijehu (12,10). U tom se vidi uloga Ivana Krstitelja (usp. Lk 1,77) koji daje samo impuls za obraćenje kojega je plod oprostjenje grijeha (*ordo salutis*; usp. Dj 2,38) koje autor ne svrstava u »red« spasenja. Tekst Isusovog opraštenja upućenog s križa (Lk 23,34) upitan je s obzirom na kritiku teksta. Autor vidi prevagu za autentičnost u kriterijima »unutarnje« kritike teksta (usp. Dj 7,60).

Neizravan govor o opraštanju autor nalazi po kriteriju koji sadrži sljedeće sastavnice:

a) poziv – neočekivana inicijativa uspostave izvjesnog oblika zajedništva;

b) negodovanje – izravni izričaj neprikladnosti njegova ostvarenja;

c) plod obraćenja i opraštenja – autentično ostvarenje zajedništva, tj. zaključna prisutnost određene promjene na temelju uspostavljenog zajedništva (usp. str. 137).

Po tom kriteriju zatim odabire Lk 5, 1-11; 5,27-32; 19,1-10 i 23,39-44.

Metaforički način govora o opraštanju po mom je sudu najzanimljiviji jer nam pokazuje jedan literarni pristup tekstu koji je bitno sinkronijski. I sam autor se priključuje željenom istraživanju metafora usvojivši pritom metodologiju H.-J. Klaucka. Sam Klauck navodi načela za metaforičko izražavanje, autor ih preuzima, pa je važno da ih imamo pred očima kad se bavimo njegovom analizom tekstova u disertaciji (Lk 4,16-21; 5,31-32; 7,41-43; 13,6-9; 15 i 18,9-18):